

ŽIVOT KONSTANTINA A ŽIVOT METODĚJE

Obě díla na sebe navazují Život Metodějův († 885) navazuje na Život Konstantinův († 869) a jsou psána v církevní slovanštině. Byl sestaveny Metodějovými žáky ještě na Velké Moravě, či krátce po jejich odchodu do exilu. Nejčastěji se uvažovalo o Klimentu Velickém, jako o autorovi Života Konstantinova, a o Gorazdovi, jako o autorovi Života Metodějova. Dílo Život Konstantinův sleduje život mladšího z bratrů od jeho narození, přes rozhodnutí stát se filozofem, jeho cestu za slovanskými národy, až po jeho úmrtí v roce 869. Text vznikl na pozadí mocenského rozmachu Velké Moravy a sporu knížete Svatopluka s Východofranskou říší a je tak této době poplatný. Ideologicky opravňuje existenci Slované liturgie a vyzdvihuje papežskou kurii za její podporu Velké Moravy. Dílo Život Metodějův je podstatně kratší a spíše doplňuje Život Konstantinův. Zejména jej obohacuje o úsek mezi úmrtím Konstantina v r. 869 a úmrtím Metoděje v r. 885. Text opět zcela záměrně zdůrazňuje důležitost slovanské moravské církve. Originály obou děl se nedochovaly a jsou známy pouze jejich opisy z 15. století.

Edice: *Magnae Moraviae fontes historici (MMFH) 2*, ed. Dagmar BARTOŇKOVÁ, Brno 2008 (druhé vydání).

PRVNÍ STAROSLOVĚNSKÁ LEGENDA O SV. VÁCLAVU

- Datace: paleoslavisté: krátce po smrti sv. Václava (převažující) x někteří historici zvl. Dušan Třeštík až 11. st.
- Bratrovrah kníže Boleslav I. není vylíčen tak v temných barvách
- Zmíněn nejstarší kostel na Pražském hradě kostel P. Marie.
- Zmínka o pokřtění sv. Ludmily Metodějem
- Sv. Václav na Budči prý vzdělán i ve slovanských knihách
- Dochování ve dvou redakcích: ruská a charvatsko-hlaholská

Edice

Ruská redakce:

První staroslověnská legenda o sv. Václavu, ed. N. J. Serebrjanskij, in: *Sborník staroslovanských literárních památek o sv. Václavu a sv. Lidmile*. Ed. J. Vajs, Praha 1929, s. 9-28, ruská redakce tamtéž, s. 29-43.

Překlad do češtiny:

Bláhová, E. – Konzal, V.: *Staroslověnské legendy českého původu*. Praha 1975.

Další narativní prameny v církevní slovanštině:

Druhá staroslověnská legenda

Prolog o sv. Ludmile (Proložní legenda)

CRESCENTE FIDE

Název podle prvních slov, „když rostla víra křesťanská“

Legenda vznikla v prostředí kostela. Sv. Jimrama v Řezně což se projevuje tím, že sv. Václav v legendě vylíčen podle vzoru (topoj) zbožného mnicha (kníže osobně sbírá víno a o nocích peče hostie, atd).

Bavorská a česká verze (nalezena Jaroslavem Ludvíkovským).

Bavorská recenze zamlčuje, že prvním pokřtěným Přemyslovcem byl již kníže Bořivoj, jenž přijal křest od Metoděje a za prvního křesťana na knížecím stolci považuje až jeho nástupce Spytihněva I. Důvodem zjevně bylo, že autor z řad řezenských mnichů chtěl před čtenářem zatajit cyrilo-metodějskou misy, která narušovala představu o Čechách jako zemi církevně podlehající řezenským biskupům.

Česká recenze, legendy kterou objevil Jaroslav Ludvíkovský, tuto nesrovnalost napravuje a za prvního křesťana na českém stolci označuje Bořivoje I.

Edice bavorské verze: Crescente fide, ed. Josef Emler, in: Fontes rerum Bohemicarum (FRB) I, Praha 1872.

Edice české verze: Crescente fide (tzv. česká recenze), ed. Jaroslav Ludvíkovský, in: Listy filologické 81, 1958, s. 58-63.

GUMPOLDOVA LEGENDA

Gumpold byl mantovským biskupem (pocházejícím nejspíš z Bavorska), jenž na přání císaře Oty II. sepsal legendu o životě a mučednické smrti sv. Václava. Dílo začalo vznikat v 70. letech 10. století (nejpozději roku 983, kdy zemřel císař Otta II., jehož jako živého se spis dovolává).

Dílo vychází ze starší václavské legendy *Crescente Fide*, která ovšem byla podle Gumpolda napsána prostou latinou. Jako velký znalec latiny s citem pro rétoriku proto dílo přepsal nabubřelým jazykem, který se v té době v Itálii považoval za krásný. Fakticky se tedy jen jedná a jazykově odlišné zpracování *Crescente Fide*. Zároveň s *Crescente Fide* byla Gumpoldova legenda jedním z prímých pramenů Kristiána.

Opis Gumpoldovy legendy byl zařazen do rukopisu zdobeného iluminacemi, který si nechala vyhotovit kněžna Emma († 1006), manželka českého knížete Boleslava II. Rukopis je zdoben řadou barevných výjevů ze svatováclavské legendy včetně sv. Václava, před nímž klečí samotná kněžna Emma. Tento rukopis se dochoval ve Wolfenbüttelu a je nazíván jako **Wolfenbüttelský kodex**.

Ač je legenda psána literárně krásně, nemůžeme ji považovat za věcně přesnou. I přes to se však dočkala překladu do staroslověnštiny. Nejpozději v 11. století se této práci ujal jeden ze slovanských mnichů na Sázavě. O jeho díle se mluví jako o *II. staroslověnské legendě o sv. Václavu* (podle jejího ruského objevitele také legenda Nikolského). Dílo je asi ze dvou třetin převyprávěním Gumpoldova spisu. Kromě toho autor doplnil Gumpoldův text o pasáže převzaté pravděpodobně z *Crescente*, nebo z její neznámé předlohy.

Edice:

Gumpold Vita Venceslavi ducis, MGH SS 4 ed. G. H. Pertz, Hannover 1841, s. 213-223.

Gumpold Vita Venceslai, in: FRB I, ed. Josef Emler, Praha 1872, s. 146-166.

SVATOVÁCLAVSKÁ LEGENDA VAVŘINCE Z MONTE CASSINA

- zvána také jako legenda Laurentiova (Laurentius je latinská verze jména Vavřinec)
- podtitul *Utrpení svatého Václava*
- pojednává o životě a mučednické smrti svatého Václava, posmrtných zázracích spojovaných s ním a přenesení jeho ostatků do hradu Prahy
- napsána Laurentiem (Vavřincem), mnichem z benediktinského kláštera Monte Cassino v Itálii a arcibiskupem v Amalfi
- její vznik byl dříve kladen už do 10. století, pozdější názory ji pokládají za novější (okolo roku 1030)
- zachovala se v jediném rukopise ve výše zmíněném klášteře Monte Cassino; patrně nebyla nikdy rozšířena mimo tento klášter
- psána latinsky, rytmizovanou prózou a velmi bohatým jazykem – soudí se, že autor byl učeným mužem (vkládá verše převzaté od starověkých a starších středověkých spisovatelů, znal Bibli i řecké autory, věděl, jak legendy psát, znal dobře poměry v českých zemích i starší české legendy)
- **edice:** Laurentius, Passio s. Wenceslai regis, ed. F. Newton, in: **MGH** Quellen zur Geistesgeschichte des Mittelalters 7, Weimar 1972, s. 23-42.

FUIT IN PROVINCIA BOEMORUM

- Název podle prvních latinských slov („*Byl v zemi Čechů*“) zvána také jako *Utrpení Ludmily mučednice*
- legenda pojednává o životě a umučení svaté Ludmily; její pokračování o přenesení ostatků sv. Ludmily je považováno za pozdější dodatek
- byla brána jako výchozí pro ostatní ludmilské legendy
- je psána velmi strohou a jednoduchou latinou,
- čas vzniku prvotní verze je nejasný; většina historiků uvádí již 10. století kvůli absenci záznamů o posmrtných zázracích, jiní až 12. století, ze kterého se dochovaly rukopisy
- bývá spojována s Kristiánovou legendou (mají velmi podobné znění, Kristiánova legenda je však napsána bohatším a vznešenějším jazykem); je možné, že legenda *Fuit in provincia Boemorum* legendě Kristiánově posloužila jako předloha nebo měly obě předlohu společnou
- **edice:** *Fuit in provincia Boemorum*. Ed. Václav Chaloupecký, in: *Prameny X. století legendy Kristiánovy o sv. Václavu a sv. Ludmile*, Svatováclavský sborník 2.2. Praha 1939. s. 459-475.

KRISTIÁNOVA LEGENDA

Život a umučení svatého Václava a jeho babičky svaté Ludmily,

Vita et passio sancti Wenceslai et sancte Ludmille ave eius

Obsah:

Počátky českých dějin: Příchod Čechů pod horu, zmínka o Přemyslovi „jenž se orbou zabívá“ a „hadačce“ jež však není označena jménem Libuše, křest Bořivoje a Ludmily na Moravě biskupem Svatoplukem, založení prvních kostelů v Čechách – např. kostel Panny Marie na Pražském hradě. Život a umučení sv. Ludmily a Život a umučení sv. Václava, první zázraky.

Atypická legenda - dlouhá, o více svědcích a nejen jejich životy – Josef Pekař nazývá „první česká kronika“.

Datace a autor:

V úvodu se legenda hlásí do konce 10. století a její autor oslovuje sv. Vojtěcha jako svého příbuzného.

Autor křesťan, nebo Kristián /Christianus, řezenský mnich a Přemyslovec

Fragmenty dochované až z 12. století, úplný opisy z 14 století. To důvod pochybností o pravosti.

Zastánci pravosti a datace do konce 10. století: Josef, Pekař, Jaroslav Ludvíkovský, David Kalhous.

Historikové hájící, že jde o podvrh: Rudolf Urbánek, Václav Novotný, Petr Kubín.

Edice:

Kristiánova legenda. Vita et Passio sancti Wenceslai et sancte Ludmille ave eius. – Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily. Ed. Jaroslav Ludvíkovský, Praha 2012 (druhé vydání).

Svatovojtěšské legendy

Sancti Adalberti Pragensis episcopi et martyris vita prior / Est locus in partibus Germaniae

Autor a doba: sepsána na popud papeže Sylvestra II. a Otty III., více teorií o autorství – Vojtěchův spolubratr z aventinského kláštera sv. Bonifáce a Alexia, mnich a opat Giovanni di Canapara/I. Canaparius, žil 997-1004. Zastánci: G. H. Perz, J. Karwasińska – ta klade „ottonskou“ či první aventinskou redakci A do roku 999, druhou aventinskou redakci B do let 1002-4, montecassinskou pak před rok 1030, provedla důkladný rozbor a novou edici. Zdrojem informací byl i nevlastní bratr Radim/Gaudencius, který je vykreslen jako „nejvěrnější průvodce“. Aventinská verze nejhůře dochovaná. Vedle Radima (Palacký) a Sylvestra byl coby autor zvažován i Kosmas (M. Freher 1607), Bruno (A. Kolberg 1879) a nově lutyšský biskup Notker (J. Fried, J. Hoffman, D. Třeštík: spíš jeho kněží)¹ – v případě Notkerova autorství je redakce A kladena kolem r. 1000, další B1 a B2 vznikly během jednoho desetiletí, na základě B2 montecassinská před 1087. Fried argumentuje studiem rukopisů, územ skromnosti (vyklučuje Canaparia) a původem v Cáchách/Lutychu.

Žánr: legenda – vita, biografie se prolíná s hagiografií s důrazem na Vojtěchovu svatost a „vita contemplativa“, iniciační román, *Bildungsroman*, idealizace dětství a mládí pomocí loci communes

Téma a rozsah: chronologické fragmenty z celého Vojtěchova života, 30 kapitol, prokládáno odkazy na bibli aj.: rodiče (matka „světice mravy i řečí“), ctnostné mládí, studium, až po umučení. Nechybí zázračné uzdravení kojence, asketický biskup, který učí hříšníky, slouží, uzdravuje, má prorocké sny, stýká se s císařovnou Theofano, radí Ottovi III., umírá v pátek jako Kristus, krev mu proudí ze sedmi ran. **Charakteristika:** autor zdůrazňuje mnišství, zahlazuje rozpory (útěk do Říma), „římské vidění světa“ – svatořečení?

Edice: v průběhu 17.—20. století otištěny všechny rukopisy, edice Pertzova MGH (1841), neustále přetiskována, A. Bielovski v MPH (1864), také J. Emler ve FRB (1871), oproti nim je pokrokem edice Karwasińska v MPH (1962), protože Pertz aj. využívali zejména starší rukopisy (A), zatímco Karwasińska použila 29 úplných rukopisů, 8 krácených či fragmentů a jedno přepracované znění.

Kdo s pramenem pracoval: Georg Heinrich Pertz při práci na MGH identifikoval jako autora právě Canaparia, od něj přebírali ostatní. Svatovojtěšské legendy (obecně) analyzovali Heinrich Gisbert Voight (itinerář), Reinhard Weinskus a Friedrich Lotter. Jadwiga Karwasińska v Polsku 60. let – ad nová MPH, Labuda. V Česku: Emler, Chaloupecký, Vilikovský, Holinka, Králík, nověji Třeštík, Kalhous.

Vita altera / Nascitur purpureus flos

Autor a doba: autorem legendy Vojtěchův spoušťák z Magdeburgu, později aventinský mnich a kaplan Otty III., Bruno. Taktéž umučen v Prusku r. 1009. Vytvořil dvě verze: *Vita longior* (r. 1004 v Uhrách) a kratší *Vita brevior* (r. 1008 v Polsku). Bruno znal Canapariův text, mluvil s Radimem aj. a v Uhrách potkal dalšího informátora, Vojtěchova pěstouna Radla. Dochovalo se jen 7 rukopisů.

Žánr: legenda martyrologická směřující k mučednictví, lze ji číst jako „passio“, zaměřená více na konec života, na misijní činnost – „vita activa“ a názory, vliv reformy z Gorze – důležitost světského vzdělání

Téma a rozsah: život s důrazem na druhou polovinu, 34 kapitol: putování, askeze i služba – mnoho z *Vita prior*, podrobněji misijní plány v Prusku, pochyby, mučednictví. Dětství a studium střípky, méně idealizované (otec hřeší, Vojtěch ve škole nezbedný). Pro Bruna prý už sám fakt mučednictví činí Vojtěcha svatým, proto to bere za dané a zobrazuje ho lidštěji – o to víc vynikne svatá smrt (Labuda, s. 18).

Charakteristika: Bruno kritizuje politiku Otty II. – vytýká mu války, neobsazené merseburské arcibiskupství, chválí Jindřicha II. a pak Ottu III., do textu vstupuje i zvolání vypravěče. Vyvraždění Slavníkovců líčí nejpodrobněji z legendistů², přirovnává ho k vraždě sv. Václava, Boleslava II. k Jidášovi.

Edice: Suriova edice 1571, kratší verzi Pertz v MGH (SS), IV (1841), delší Bielovski v MPH I (1864), M. Toeppes ve *Scriptores rerum Prussicarum* I (1861), Josef Emler ve FRB I, moderní edici obou redakcí Jadwiga Karwasińska, v MPH Series Nova, IV-2, 1969.

Kdo s pramenem pracoval: H. G. Voight (1907 i přeložil), Reinhard Wenskus nověji, srovnával jeho styl s Canapariem. Karwasińska, Tyszkiewicz, Labuda. Česko: J. Vilikovský (a viz výše), nověji Sláma, Třeščík, Kalhous. Rekonstrukce obrazu Vojtěcha³, historických událostí a sporů, jejichž byl součástí.

Další legendy:

Passio sancti Adalberti martyris – sepsaná mezi lety 1006-1025 (Voight) v době, kdy byly ostatky sv. Vojtěcha uloženy v polském Hnězdně z iniciativy Boleslava Chrabrého, zaměřeno na mučednický konec, pouze dva rukopisy v bavorském Tegernsee, podle Voighta aj. ne moc spolehlivý pramen

Versus de passione sancti Adalberti / Quatuor immensi – 1222 leoninských hexametřů, dvouslabičný rým, sporné určení: přelom 11./12. stol. v českých zemích, inspirované Vita prior, autor: Kosmas (Dobner), s Čechami obeznámený cizinec (Vilikovský – „veršovaný Canaparius“) či Radim (Králík) x vznik 13./14. stol. v polských zemích (Karwasińska); Nechutová ji klade před Kosmu (opisoval) a připisuje Kristianovi (s. 56)

De sancto Adalberto episcopo / Tempore Illo – mezi lety 1127 a 1247, dochován pouze jeden rukopis v krakovské kapitulní knihovně, nepochybně polského původu, větší schematizace než první legendy

Miracula sancti Adalberti / Post mortem vero – autor pravděpodobně v Hnězdně, 1260–1295, zkrácená legenda, znal Život sv. Stanislava. Viz analýza dvou „polských“ pozdějších legend.⁴

Literatura:

Kalhous, David: Svědectví z první ruky? Nad pramennou hodnotou nejstarších vojtěšských legend. *Historia Slavorum Occidentis*, roč. 1, 2013, s. 37–58.

Labuda, Gerard: *Święty Wojciech. Biskup-męczennik. Patron Polski, Czech i Węgier*. Wrocław: Wydawnictwo Funna, 2000 (zejména kap. 1, s. 11–39).

Ludvíkovský, Jaroslav: Latinské legendy českého středověku. *Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity, E 18–19*, 1973–1974, s. 267–308.

Nechutová, Jana: *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. Praha: Vyšehrad, 2000.

Nový, Rostislav; Sláma, Jiří; Zachová, Jana. *Slavníkovci ve středověkém písemnictví*. Praha: Vyšehrad, 1987.

Třeščík, Dušan: „Proč byli vyvražděni Slavníkovci?“ in *Slavníkovci v českých dějinách, Antiqua Cuthna 2*, 2006, s. 13–19.

Žemlička, Josef a Dušan Třeščík (ed.): *Svatý Vojtěch, Čechové a Evropa*. Praha: NLN, 1998.

Pozn.:

1. Hypotézy o autorství Notkera se držel zejména Dušan Třeščík, podle něhož konflikt o azyl udělený nevěrné ženě vedl k vyvraždění Slavníkovců na Libici: historiku měl biskup Notker vyslechnout od Vojtěcha na cestách v roce 996, a proto je v legendě (kap. 19) věrohodně popsána i s naznačením konfliktu kmenové krevní msty vs. křesťanského práva azylu (Vojtěch nabízí sám sebe, ale „furens Sclavus“ se vysmívá jeho „marné naději na mučednictví“ a vyhrožuje mstou: „Máme tvé bratry a na jejich ženách, potomcích a majetku pomstíme tvou špatnost.“). Třeščík předpokládá, že k zásahu byl Vojtěch inspirován osudy jiných světců: „Vojtěch přitom totiž zcela jistě myslel na sv. Jimrama, který se právě takto, protože (prý) vzal na sebe vinu svůdce dcery bavorského vévody a zaplatil za to smrtí, stal svatým.“ (Třeščík 2006, s. 15-16) Dle Třeščíka Bruno historiku opsal, stejně jako další legendisté, ale nepochopil, že šlo o krevní mstu. Notkerovo autorství Třeščík obhajuje mj. i životopisnými souvislostmi: „Celé dosavadní bádání kupodivu přehlédlo, že opat aventinského klášter (jímž byl Kanaparius od jara roku 997) by nemohl ve svém Vojtěchově Životě pominout založení Břevnova.“ (ibid., pozn. 6) Zmínka o Břevnově je totiž až v pozdějších redakcích legendy.
2. Jiří Sláma v kapitole „Slavníkovci“ (in Žemlička, Třeščík, ed. 1998, s. 17–36).
3. Klíše o nepochopeném intelektuálovi prý vytvořili již Vojtěchovi přátelé a spolupracovníci – tj. právě legendisté (Třeščík v Úvodu in Žemlička, Třeščík, ed. 1998).
4. Více o posledních legendách viz Gromadzki, Gregorz: „Legenda *De sancto Adalberto episcopo* oraz *Miracula sancti Adalberti*“ in *Roczniki Humanistyczne*, Vol 37, No. 2, 1989.